

Tillmann, J. A.
Hangmozgás
*Avagy a zenei képről **

*Amikor még boldogabb időket éltem, és a villanygitárral próbálkoztam,
mindig bekapcsoltam az oszcilloszkópot és néztem a hangot.*

Friedrich A. Kittler

A zene technikai képként való megjelenésének misztériumát magam egyszer Hortobágyi László barátomnál éltem át, amikor monitoron mutatta meg a digitális vágás, a különböző hangzáselemek hézagmentes képi összeillesztésének eljárását. Ami az oszcilloszkóp képénél sokkal látványosabb folyamat.

A hangok, a zene hallása átható érzet. Az agykutatás képképző eljárásai szerint olyannyira átfogó, hogy számunkra a zenehallgatás az agyunkat minden másnál inkább, a legnagyobb felületen foglalkoztató tevékenység. Detlef B. Linke agykutató szerint a „...zenehallgatás során általában mindkét agyfélteke aktiválódik. Sok minden szól amellett, hogy ezért játszik olyan nagy szerepet a zene. Hiszen a nem csupán egyoldalú agyfunkcióként jelenik meg, hanem integrálja a két agyféltekét.” Jó okunk van feltételezni, mivel tapasztalataink is alátámasztják, hogy ez az integrálás nemcsak az agyféltekéket, hanem különböző, a látással kapcsolatos területeit is érinti.

A zenét nemcsak halljuk, hanem látjuk is. Ez eredendően nem másból, mint magából a zenéből adódik. Lévén a zene maga is mozgás, téri jelenség s így kép is. A zenének ez a mozgalmas, téri és képi minősége legteljesebben a táncban tapasztalható meg. (Nem feltétlenül és nem elsősorban az ún. tánczeneben...!)

Hullám

A hang maga is mozgás: rezgés. Hullámfolyam. Ami a lét, s benne minden létező alapvonása. Az elemi, atomi szinteken; azok alatt és – vélhetően – mindenén túl is.

A testek, a hangok és fények egymástól az atomfizikában csak rezgésszámukban különböznek. Ami persze korántsem közömbös kérdés: nem elhanyagolható különbség, hogy egy énekhang, egy gravitációs hullám, vagy *a stimuláltan sugárzott fényerő* (ismertebb nevén LASER) hulláma járja át testünket. De nem szándékom atomfizikáról és kozmológiáról beszélni. Bár, ha zenéről gondolkodunk, akkor ez azért „képben van”, hiszen Püthagorász óta ismeretes, hogy „az egész ég harmónia és szám”. Avagy, ahogy a boldog emlékezetű Dobszay László valamivel árnyaltabb mondja: a „...zene nemcsak a szférák zenéjét jeleníti meg, de kapcsolatba hozza az embert a kozmosszal, a szellemi világ egészével...” De a muziko-kozmológiában ennél most nem mennék tovább.

Tér

A zene téri jelenség, a zene téri művészet. A zene térbelisége nemcsak és nem elsősorban abban mutatkozik meg, hogy térben, két füllel halljuk. Nem pusztán sztereo- és quadrofónia. Nem a különböző helyeken felhangzó rezgések helyzetkülönbségéből adódik, mely hatást egykor Monteverdi és Bach a zenészeknek a templomtér különböző pontjain való elhelyezésével erősített föl.

A zene eredendő tériessége magából a hangokból: a hangmozgásból, a hangok egymásmellettiségéből és egymásutánjából adódik. „Noha a térbeliség mozzanata már két nyugvó hang esetében is beszüremlik – írja *Zenepszichológiájában* Ernst Kurth –, a döntő lökést az adja neki, hogy a hangokban és a hangközökben primer mozgásélmény jut kifejezésre, amely a maga erőteljes térhatásából valamennyit a hangokra és hangközökre is kiáraszt. (...) a térérzék jobban érvényesül két hang egymás utáni, mint egyidejű megszólaltatásakor – bizonyítékaul annak, hogy a mozgás önmagában elősegíti a térbeli benyomás kialakulását.” Azaz: a zene *primer mozgásélmény*, mozgás pedig csak térben történhet.

Mozgás, kép

A zene mozgás, a zene kép. Minden mozgás a szemlélője számára képként jelenik meg. A zene képi jelenség is, lévén hangmozgás. „A dallam mozgás. – írja Bach-könyvében Ernst Kurth – Téves pusztán csak az akusztikus-hangzó jelenségeket, a hangzásokat és a hangokat valahány látens harmóniai viszonyaikkal mint a melódia leglényegesebb és legsajátosabb jelentőségű mozzanatait kiragadni, anél-

kül, hogy a hangok közti energiafolyamat érzékelésének összefüggését tekintetbe vennénk. A különböző hangmagasságokra történő továbblépés ezekkel eredendően összefüggő és elválaszthatatlan. (...) A melodikus tartalma pszichológiai értelemben nem a hangok sora, hanem a hangok közti és a hangokon túlhaladó *átmenet* mozzanata.”

Greguss Pál, az *akusztikus holográfia* megalkotója, egyszer a képről következő definíciót adta: *kétdimenziós intenzitáseloszlás*. Ami kétségtelenül elég minimalista meghatározás, de az absztrakció magas fokán érvényes állítás. A zene esetében azonban az „intenzitás eloszlása” nem két, hanem négy dimenzióban mutatkozik; kiterjedése, mélysége és tartama is van. Így aztán a zenei képet tulajdonképpen *téridőképnek* nevezhetnénk. (Hortobágyi a zenét időutazásnak tekinti, nem egészen alaptalanul.)

A zene hallatán keletkező kép persze nem közvetlenül feltáruló látvány. De ahhoz, hogy kiterjedése tágasságát, *intenzitáseloszlása* fölöttébb gazdag tagoltságát, színekben és árnyalatokban mutatkozó gazdagságát érzékeljük, nem elengedhetetlen az akusztikus tér- és tájképfestészet nagy műgonddal készült mesterműveit hallani. (Olyanokat mint pl. Wagner nyitányai, Brian Eno ambient-zenéi, vagy egy jól fölépített *sound-design*.) Egy szólóhangszeren megszólaló zenemű is képes ezt nyilvánvalóvá tenni; ez hangzik föl egy sakuhacsi-darabban vagy Bach *Csellószvitjeiben*.

Persze a zene téridőképei nem a szemünk előtt, hanem a szemünk mögött keletkeznek. Ebből ered a vágy, hogy ne csak az elme vetítőjében láthassuk a zene áramát, a hangképek táncát, hanem szemügyre is vehessük őket, hogy kivetüljenek és a tapasztalat közös terének részévé váljanak.

Ám ez közvetlenül nem tud megvalósulni. Csak némileg közvetetten: a táncban. Ami azért lehetséges, mert a zene – mint Ernst Kurthtól tudjuk: mozgás, energiafolyamat, és a hangokon túlhaladó *átmenet*.

A zene térbelisége és képisége, téridőképe a legteljesebben a táncban tapasztalható meg. A tánc ugyanis nem más, mint a hangok mozgalmasságának követése, a test ráhangolása a zene dinamikájára. A dűnamiszára, az energiájára.

A test tekintetbevétele általában nem jellemzője a zenéről való gondolkodásnak. De nem kifejezetten sajátja az európai gondolkodásnak sem. Sőt, inkább a test feledésének története – mintegy párhuzamosan a létfeledés történetével. (Ami egyébként – a közvélekedéssel ellentétben – nem keresztény, hanem hellén hatás a nyugati gondolkodásban, hiszen a *megtestesülés* nem éppen a test leértékelésére utal...) A test-szellem dualizmusa a Szókratész utáni filozófiában erősödött föl, és gyakran szélsőséges testmegvetésbe torkollt. A „bölcsházai szilén” még békésen együtt élt a testével, Platóntól kezdődően azonban ez a harmónia megbomlott, és az újplatonikus Plótinoszt kortársai már úgy ismerték, mint aki „mintha csak szégyellte volna, hogy testben lakik”. *Ezért* aztán, egészen a közelmúltig a test feledése a zenéről való gondolkodásnak is általános jellemzője volt: Susan McClary zenetudós méltán állapítja meg a *Music, the Pythagoreans, and the Body* című tanulmányában, hogy „A testnek nyilvánvalóan nincs helye ebben a sémában”. Pedig, miként más helyen megjegyzi: „A legrejtélyesebb dolog a zenével kapcsolatban az, hogy ritmusaival és gesztusaival saját testünk tudatára ébreszt.”

Amihez csak annyit tennék hozzá, hogy nem a ritmus alapozza meg a táncot, hanem az a tény, „hogy a hangokban és a hangközökben primer mozgásélmény jut kifejezésre” (Ernst Kurth) A tánc nem a zene, vagy a zenei kép kifejezésére irányul. (Ahol ez a szándék jut érvényre, ott a zene „megzenésítésével” van dolgunk, és más problémák is fennállnak.) A táncos a zenére hangolja testét, követi kibontakozását a zenei térben, a testek és saját teste terében. Így képes elmélyíteni a zene, és mindenek megértését. Léven „Az eleven test megértő test – miként Merleau-Ponty *Az észlelés fenomenológiájában* írja – (...) Észlelésével és mozgásával eleve értelmezi, strukturálja mind a belső, mind a külső valóságélmény szövetét. (...) A test minden orientáció centruma, a térélmény null-pontja, ahonnan minden irány (...) differenciálódik. (...) Mozgása és észlelése átélt egységet alkot, dinamikus egybetartva az érzéki modalitásokat, mozogva-észlelve formálja önnön világát.”

* Az írás 2012 szeptember 20-tól olvasható a /PRAE.HU/Általános művészeti portálon (<http://prae.hu/prae/articles.php?aid=5454&cat=2>).

Hivatkozások

Dobszay László – Ezredvégi beszélgetés. „<http://www.c3.hu/~tillmann/konyvek/ezredvegi/dobszay.html>”

Források az ókori görög zeneesztétika történetéhez (Vál. Ritoók Zsigmond). Bp., 1982. 61

Greguss Pál: Akusztikus holográfia. *Fizikai Szemle* 2000/6. 201.o. „<http://www.kfki.hu/fszemle/archivum/fsz0006/greguss.html>”

Hortobágyi László – Ezredvégi beszélgetés. „<http://www.c3.hu/~tillmann/konyvek/ezredvegi/hortobagyi.html>”

Kittler, Friedrich A.: Der leere Raum und die Geometrie als Form. In Angela Lammert (Hg.) *Topos RAUM, V. für Moderne Kunst*, Nürnberg, 2005. 277.

Kurth, Ernst: *Grundlagen des linearen Kontrapunkts: Einführung in Stil und Technik von Bachs melodischer Polyphonie*. Bern 1917. 2, 4. „http://ia600407.us.archive.org/load_djvu_applet.php?file=13/items/GrundlagenDesLinearenKontrapunkts/kurth.grundlagen.linearen.kontrapunkts.djvu”

Kurth, Ernst: Zenepszichológia. *Vulgo* 2005/1-2; *Musikpsychologie*, Olms, Hildesheim- New York, 1969. 120 ff

Linke, Detlef B. – Ezredvégi beszélgetés. „<http://www.c3.hu/~tillmann/konyvek/ezredvegi/linke.html>”

McClary, Susan: Klasszikus zene és a szexualitás stratégiái. *Replika* 49-50 (2005. 08) 173.

McClary, Susan: Music, the Pythagoreans, and the Body. In Susan Foster (szerk.): *Choreographing History*, Indiana University Press, 85. „http://books.google.hu/books?id=TAL61XwNf_8C&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0” \l „v=onepage&q&f=false”

Merleau-Ponty, Maurice: *Phénoménologie de la Perception*. Paris, Gallimard. 421. (Vermes Kata fordítása)

Porphüriosz: Plótinosz életéről és műveinek felosztásáról. In Uő: *Az Egyről, a szellemről és a lélekről*, Budapest, 1986, 353.

Tillmann, J. A.: A táncoló Szókratész és a táncoló cigányok. *Lettre Internationale* 85. 2012 nyár, 22-24.